

Idos Stankevičiūtės (1952–2006) atminimui

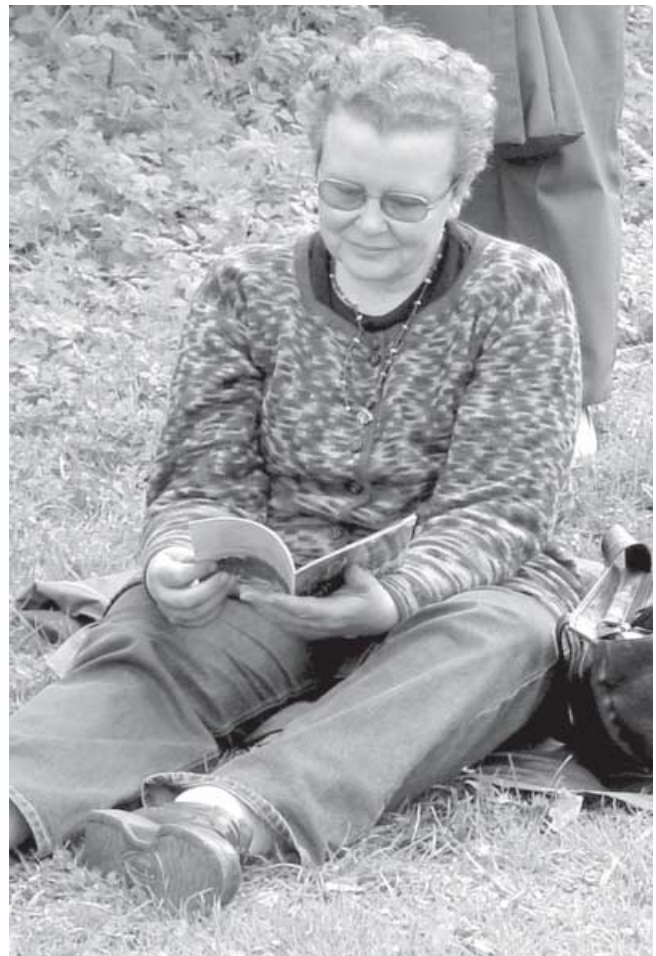
Nauji puslapiai Neries istorijoje

Vykintas VAITKEVIČIUS

Su Ida, nors, atrodo, trumpai, bet išgyvenau daug džiugių ir liūdnujų akimirų. Džiugios, be abejonės, yra susiję su atradimo ir pažinimo džiaugsmu. Liūdnos – su prarastais paminklais ir pateikėjų netektimi. Tačiau pati liūdniausia akimirka – pačios Idos išėjimas. Ji buvo pasirinkusi Lietuvą, jos gamtą ir kultūrą, paveldą ir šandienos visuomenę. Tam ji atidavė daug jėgų ir sveikatos. Atvykusi į Vilnių, Ida pasirinko Nerį. Šią upę kaip darbo objektą ir, kad ir kaip būtų skaudu, kaip galutinį savo gyvenimo kelionės tikslą.

Pasinėrusi į Nerį – jos praeities paslaptis – Ida ieškojo atsakymų ne tik į istorijos, bet ir į šandienos būties klausimus. Ji ne vien išgyveno upę. Ida ją tyrė ir siekė kuo gilesnio jos vaidmens kultūroje pažinimo.

2002 m. rugpjūtį Ida aplankė mane namuose, teiravosi, kokios turiu medžiagos iš Neries regioninio parko ir ją kopijavo. Vėliau atėjo metas jos pažinčiai su Lietuvių tauto-

Ida Stankevičiūtė etnininkų seminare Veisiejuose. 2004 m. Ingos Kriščiūnienės nuotrauka.

Koplyčninkų šventas šaltinis (Vilniaus r.). Išaiškino I. Stankevičiūtė. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

sakos rankraštyne saugomais duomenimis (daugiausia – 1969 m. Kernavės ekspedicijos rinkiniais), publikacijomis ir straipsniais.

Nebežinau kada, prieš ar po pirmos bendros išvykos į Grabijolus 2003 m. lapkričio 15 d., Ida perdavė laišką, kurį pradėjo kreipdamasi: „Mielas Vykintai, ko nepadedi man su mano bėdom susitvarkyti? Juk ir Tau gal tai būtų naudinga, juk renki dzūkišką medžiagą. Surašysiu Tau kai kuriuos duomenis. Gal tai Tave paskubins link manęs“. Toliau buvo pateiktas Idos iki to laiko atrastų mitologinių vietų sąrašas ir trumpos jų anotacijos. Ilgai manęs įtikinėti nereikėjo – bylojo pati medžiaga, dažnai išskirtinis jos turinys ir interpretacijos, kurių link vedė tekstai, (pa)stebėjimai vietoje,

Dūkštų mitologinis akmuo Dūkštos upelyje (Vilniaus r.).
Išaiškino I. Stankevičiūtė. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

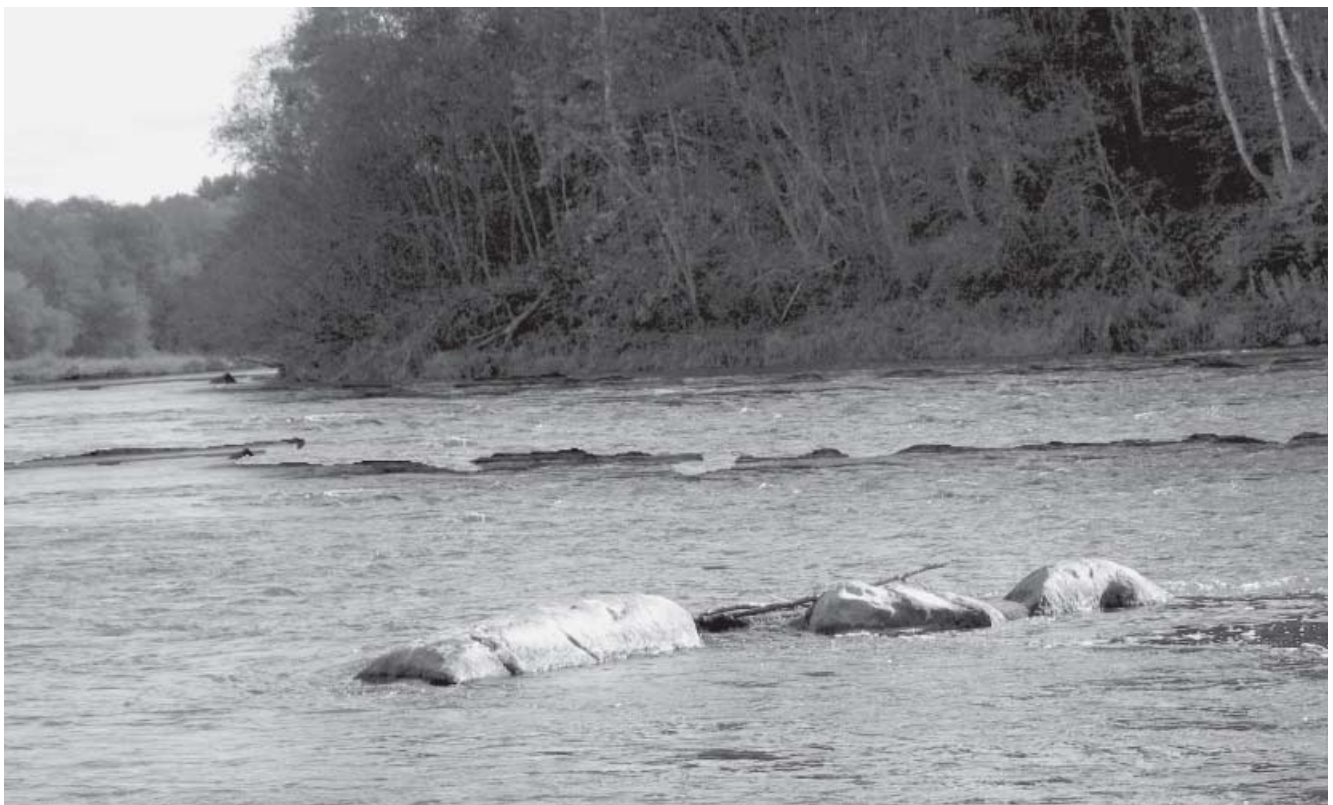
kamerinė lingvistinė, archeologinė, mitologinė medžiagos analizė. Nuo tada su Ida ėmėm bendrauti ir abipusiai naudingai bendradarbiauti. 2003–2005 m. surengėme septynias bendras pažintines ir tiriamąsias išvykas prie Neries, 2005 m. kovą išvykome į Rygoje surengtą konferenciją „Archeologija ir folkloras“ ir talkinant Beatai Piaseckai spaudai parengėme du šimtus padavimų ir pasakojimų apie Neries regioninio parko ir greta jo teritorijos esančias, kultūrinę ir (arba)

istorinę reikšmę turinčias vietas (*Tautosakos darbai*, 2005, t. XXIX, p. 219–261; *Tautosakos darbai*, 2007, t. XXXIII). Ilgainiui Idos surinkti duomenys, išaiškintų senųjų šventviečių aprašymai ir fotonuotraukos papildė mano parengtos knygos *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija* (Vilnius, 2006) skyrius.

Artimiausioje ateityje dėmesį ketinome sutelkti į Neries vardyną – pavienių upės akmenų, rėvų, upės gelmių ir kitų jos dalių pavadinimus. Vietovardžius Ida pamėgino lokalizuoti dviejų kelionių Nerimi metu (2005 m. rudenį, nuo Gariūnų tilto iki Kernavės, talkinant Alvydui Barzdėnui, Kęstučiui Navickui, Vyčiui Vidūnui ir kitiems). Deja, ankstesnių stebėjimų ir šių kelionių metu surinktų duomenų pagrindu suspėjome parengti tik pradinę, dar tikslintiną Neries upės vietovardžių tarp Vilniaus ir Kernavės schemą.

2002 m. vasarą – 2006 m. pavasarį Neries regioninio parko teritorijoje ir už jos ribų Idos surinktų etnografijos, folkloro, kalbos, istorijos duomenų vertę sunku pervertinti. Jie labai svarbūs lituanistikai, padės išsaugoti ir skleisti informaciją apie kultūros paveldo vertybes. Dabar šie daugiau nei 30 magnetofono juostelių įrašų ir kelių dešimčių lauko užrašų sąsiuvinis duomenys kaip atskiras rinkinys yra saugomi Neries regioniniame parke. Rinkinio kopija perduota Lietuvos tautosakos rankraštynei.

XVIII–XX a. Lietuvos istorijos verpetai lėmė, kad pastaraisiais dešimtmečiais labiausiai tyrėjų dėmesio stokojo ne kuris nors nuošalus krašto kampelis, o sostinės Vilniaus apylinkės. Kalbos ir visų kitų bendravimo stereotipų barje-

Naujosios Rėvos akmenys, vadinami Trim Broliais (*Trzy Bracy*), Neryje. V. Balkūno nuotrauka.

ras ypač ryškus kalbant apie etnografijos ir folkloro tyrimus. Lietuvių tautosakos rankraštyne saugoma vos keletas rinkinių duomenų, surinktų Neris apylinkėse tarp Vilniaus ir Kernavės (plg. LTR 1183 (J. Šiaučiuo 1937 m.), 3977 (J. Dovydaičio 1957 m.), 4112, 4113 ir kt. (Kraštotyros draugijos ekspedicijos Kernavėje 1969 m.), 6489 (V. Vaitkevičiaus 1995 m.).

Į Neris regioninio parko direkciją Ida atėjo dirbti pasiryžusi minėtą barjerą tarp tyrėjų ir Vilniaus krašto gyventojų įveikti. Tai daryti jai puikiai sekėsi. Pramokusi svarbiausius vietos tarmės žodžius ir frazes, įdėjusi kitų pastangų, Ida netrukus tapo laukiama kaimo močiučių viešnia. Nors ir su tam tikro nepasitikėjimo šešėliu, tačiau kaimų vyrai su Ida taip pat dalijosi žiniomis – dažniausiai informacija apie senuosius vietovardžius, padavimus ir prisiminimus apie žvejybą.

Į kalbos, folkloro ir etnografijos paveldą Ida žvelgė per savo domėjimosi ir suvokimo prizmę. Idos klausimai pateikėjams atspindi jos pačios interesų ratą (plg. ypatingą dėmesį gyvatėms ir žalčiams, garsiems Ausiutiškėse ir Apskritoje gyvenusiems burtininkams Lickūnui ir Vaiciukevičiui). Kita vertus, temų, kuriomis ji rinko duomenis, ratas yra išties platus. Tai visų pirma vietovardžiai, padavimai, Neris, kaimų istorijos, mitologinės sakmės, liaudies medicina ir kitos žinijos sritys, tikėjimai, papročiai.

Savo darbo svarbą Ida suprato ir tam galėjo pateikti ne vieną argumentą. Visi jie bylojo, kad Neris apylinkių tarp Vilniaus ir Kernavės gyventojai, nors kalba vadinamąja vilnietiška lenkų kalbos atmaina, yra vietiniai šio krašto gyventojai, o jų atmintyje išsaugoti vietovardžiai, tautosaka, žinija yra ne kas kita kaip senųjų Lietuvos gyventojų kultūros dalis. Tautosakos pobūdis (atitinkamų pasakojimų motyvų ir tikėjimų turinys bei paplitimas) rodė, kad Neris apylinkės yra šiaurinis vidurio Dzūkijos arealo, apimančio Alytaus, Prienų, Kaišiadorių, Trakų rajonus, pakraštys. Todėl Ida savo užrašytą tautosaką laikė iš esmės dzūkiška.

Jeigu apie Idos duomenų rinkinį kalbėtume kaip apie eilinį arba tipinį iš kurios nors „tikrosios“ Lietuvos vietos sukauptą, jam turėtume taikyti kitą vardiklį ir ieškoti to, ką dabar retai pavyksta užrašyti, kur glūdi lokaliniai užrašytos tautosakos ypatumai. Tačiau būtina pabrėžti, jog Idos rinkinyje pateikti duomenys dažnai yra iš pirmą kartą krašto tyrėjų applankytų vietovių ir turi dar vieną ne mažiau svarbų bruožą – daugelis jų buvo įrašyti į magnetofono juostelę taip, kaip jie natūraliai gyvuoja arba gyvavo, t.y. vilnietiška lenkų kalbos atmaina.

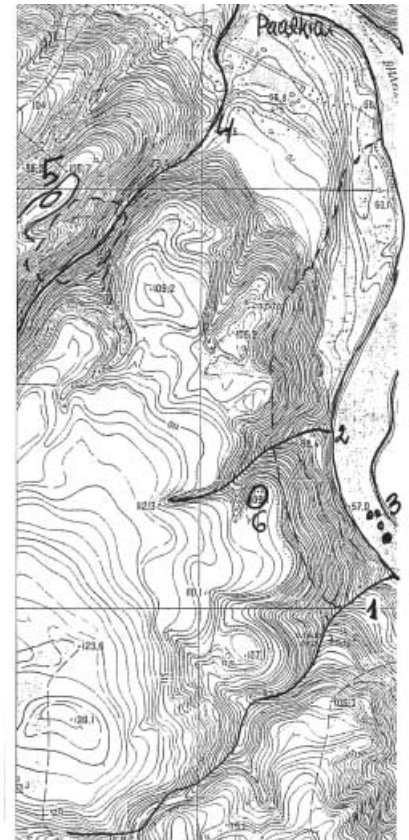
Tad išeidama Ida paliko mums įspūdingą Vilniaus krašto istorijos ir kultūros duomenų rinkinį, suteikė galimybę XXI a. pradžioje į šį kraštą žvelgti kaip į vientisos Lietuvos dalį ir, žinoma, skatino pradėti darbą tęsti.

Alkų (Uolki) vietovė Neris kairiajame krante (iš Grabijolų kaimo pusės). V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

Alkų (Uolki) vietovės tarp Paalkių ir Grabijolų (Elektrėnų sav.) schema. I. Stankevičiūtės brėžinys ir faksimilė.

1. Upelis Ilgoja, kuris vanduo saldus
2. Upelis be vardo, ant jo buvo II tiltas kelio iš Paalkių į Grabijolus. Ten daugybė salučių apie velnius.
3. Salučių „Užleikta veselia ar Trys broliai“
4. Upelis be vardo, vadinamas aukščiausių žmonių upeliu, o žemiau yra vieta Piekūtelka, neveigia, kad ir upelis Piekūtelka gal
5. Buvo Piekūtelos vėnkliemis. Pankūtyrai – iki kur buvo vadinama Uolki ir Piekūtelos vieta
6. Piekūtelos

IN MEMORIAM

New Pages in the History of the River Neris
In memoriam of Ida Stankevičiūtė (1952-2006)

Vykintas VAITKEVIČIUS

The paper reviews and assesses Ida Stankevičiūtės' (1952-2006), the folklorist, traveller, and co-worker at the Neris National Park efforts to register ethnological, mythological, and linguistic material related to the Neris focussing on the area between Vilnius and Kernavė, where Lithuanian culture and stahood took shape.